

Tóth Levente

Kolozsvár

Egyházmegyei összeírások, vagyonleltárak az Udvarhelyi Református Egyházmegyéből

Az Udvarhelyi Református Egyházmegye vagyonát az idők folyamán többször is összeírták, rögzítették. Az esperes vezette vizitációs bizottság fontosnak tartotta, hogy falvanként külön-külön följegyezze az eklézsia *bonumit*, azokról jegyzőkönyvet vezessen, vagy a vizitációs jegyzőkönyvben külön fejezetet nyisson. Az egyházmegye 17. század végi és 18. század eleji állapotának szemléletes rajzát adja az a két összeírás (urbarium), melynek anyaga 1695-től kezdődően került lejegyzésre. Az egyházmegye levéltárában fennmaradt két legrégebbi vegyes tartalmú protokollumnak tulajdonképpen ezek jelentik a legvaskosabb – és információban is leggazdagabb – részeit. Belőlük lehet összeállítani az egyházmegye anya- és leányegyházközségeinek teljes névsorát, betekintést nyerhetünk az egyházmegye mindennapjaiba, az egyházközségek életének alakulásába. Nyomon követhetjük a református közösségek vagyongazdálkodásának formáját, az egyházközség világi jellegű intézményeinek (gondnok, egyházfi, consistorium) gazdasági működését, egyházfenntartó munkáját, azt, ahogyan a helyi körülményekhez igazodva igyekeznek templomot, parókiát, iskolát építeni és javítani, papi és mesteri díjlevelet biztosítani évről évre.

Az 1695-ben elkezdett összeírás az egyházmegye I/2-es jelzetű jegyzőkönyvében található a 114–180. oldalakon. A jegyzőkönyv bőrkötésű, szakadozott.¹ A 42 egyházközség ingó és ingatlan vagyonáról, papi és tanítói fizetéséről való *conscriptio* jelenlegi állapotában nem egységes, viszont megállapítható, hogy az alapszöveg minden eklézsia esetében ugyanazon kéz írása.² A későbbiek folyamán a vizitációk alkalmával visszavisszalapoztak az összeírásokhoz és folyamatosan hozzátoldották az újabb bejegyzéseket, változást jelző, említésre méltó eseményeket. Néhol három, sőt négy különböző kézírás is világosan elkülöníthető.

Bizonyos, hogy az előbb említett jegyzőkönyv 20 év alatt megtelt, így a folyamatosan szaporodó egyházi vagyont, adományokat már nem volt ahová feljegyezni. Ezért 1715-ben egy újabb jegyzőkönyvet indított az egyházmegye. Az ekkor elkezdett összeírás az egyházmegye I/3-as jelzetű jegyzőkönyvében található. A kötet teljes címe: *Liber ecclesiarum secundum helveticam confessionem reformatarum in dioecesi Udvarhelyiensi existentium. Continens: 1. Nomina ecclesiarum, 2. Nomina ministrorum, 3. Nomina seniorum et episcoporum, 4. Instrumenta ad sacramenta pertinentia, 5. Proventus ministrorum et rectorum, 6. Agros, prata, sylvas, aliaque immobilia ecclesiarum confieri et adornari curavit reverendus ac clarissimus vir*

¹ Címe: *Liber ecclesiae orthodoxae in sede Udvarhelyi existentis quem fieri curavit impensis communibus Johannes Tsermajfalvi senior orthodoxae ecclesiae praedictae sedis, anno Verbi incarnati 1644. mense Januario.*

² Nánási Mihály esperessége (1696–1706) idejében az egyházmegye nótáriusa Nyujtódi János agyagfalvi lelkész volt.

Stephanus A. Szokolyai minister ecclesiae reformatae Udvarhelyiensis et senior ejusdem dioecesis opere et industria manuum MARTINI P. Csernátfalusi pro nunc ministri ecclesiae Farczádiensis anno 1715. 30. [...]. Az ívrét alakú kötet 238 utólag számozott lapot tartalmaz. A minket érdeklő összeírás a kötet első 183 oldalán található. A jegyzőkönyv bőrkötésű, kötése szakadozott, a külső borítón szúrágás nyomai látszanak. Érdekessége, hogy a belső oldalakon, az egyes egyházközségek címe körül virágmintás és más antropomorf díszítések találhatók. Az említett oldalakon – a korábbi kötethez hasonlóan – egyházközségek szerint találjuk felsorolva a református „communitas” tulajdonát képező templomi kegyzereket, textíliákat és edényeket, a templomhoz tartozó földeket (szántók, kaszálók, rétek, erdők), a papi és mesteri fizetéseket, illetve a – többnyire vizitációk alkalmával – tett adományok listáját. Az összeírás Csernátfalusi P. Márton farcádi lelkész keze munkája. A kötet első lapjai, a vegyes tartalmú egyházi jegyzőkönyvek megszokott felépítését követve, különböző egyházi hivatalnokok beiktatási esküformáit tartalmazzák (egyházmegyei jegyző, presbiter, egyházfi). Ezt követően ugyanezen hivatalnokok neveinek felsorolása következik 1715-től kezdődően az 1770-es évekig. Természetesen, mint más jegyzőkönyvek esetében is szokásos volt, itt is megtaláljuk az erdélyi református püspökök, esperesek névsorát. A kötet második részben az Udvarhelyi Református Egyházmegye mindaddig ismert legkorábbi vizitációs feljegyzéseit találjuk az 1718., illetve az 1721. évekből. A két év közötti időszakban – ez sejtethető a különböző utalásokból is – nem tartottak vizitációt, mivel épp ekkor súlyos pestisjárvány pusztított a vidéken. A két évből való vizitáció is többször megszakad és újrakezdődik. Természetesen korábban is rendszeresen zajlott egyházlátogatás az egyházmegye területén. Erről a legkorábbi – már fentebb említett – protokollum bejegyzései tanúskodnak, melyek említik az 1640–1660. között történt vizitációkat, illetve parciális zsinatokat. Az udvarhelyszéki világi törvénykezési jegyzőkönyvek anyaga is őriz egy utasítást 1678-ból, mely kimondottan az egyházi vizitáció lebonyolításának körülményeire vonatkozik: *Az mint őkegyelmek, az két valláson való seniorok magok ecclajokban való visitatióra kéredzenek, az mint ennek előtte is az székeknek szokása volt, őkegyelmek valamikor ki akarnak menni ecclajokba esztendőben edgyszer, szabadosan kimehetnek, olykor mindazáltal, mikor vice tiszt uramék is circálásban nem lésznek. Az mikor pedig az lészen vice uramék authorálatnak, hogy őkegyelmek mindenik senior mellé, az assessorok közül edgy-edgy bizonyos embert rendehenek, vallásokon valót? ha lehet. Mindazáltal őkegyelmek, az régi jó szokás szerint, az őkegyelmek őnagyságtól adatott annuentiaja, commissioja szerint az ecclai dolgokat igazgassák.*³ Sőt, vizitációs kérdőpontokat is ismerünk a 17–18. század fordulójáról, Nánási Mihály udvarhelyi esperes (1696–1706) idejéből.⁴ Ebből idézzük most azokat a pontokat, melyek kimondottan az egyházközségek vagyoni helyzetére vonatkoznak, azok meglétével, használati módjával foglalkoznak.

³ Országos Levéltár Kolozs megyei Igazgatósága, Kolozsvár. Udvarhelyszék Levéltára (a továbbiakban USzL). Törvénykezési jegyzőkönyvek. II/42/2.

⁴A vizitációs kérdőpontokat kivonatolva közölte Pokoly József: *Az erdélyi református egyház története*. IV. 159–160. oldalakon. Eredetiben megtalálható az Udvarhelyi Református Egyházmegye Levéltárában (továbbiakban UREL). Régi protokollumok. I/2. 55–56. *Formula Visitationis quam ego M[ihály] N[ánási] senior eccl[esi]arum reform[atarum] tractus Udvarhely uti consuevi annuatim quod faelic faustumque velit fieri Sanctissima Trinitas Amenn. Postquam veramenta deposuerunt septem (plus minus pro qualitate ecclesiae) ex senioribus ecclesiae. I.d. még az alábbi könyvek bevezető írásait: A hunyad-zarándi református egyházközségek történeti katasztere. Összeállította, sajtó alá rendezte, bevezető tanulmánnyal, jegyzetekkel és mutatókkal közzéteszi Buzogány Dezső–Ősz Sándor Előd. I. köt. Kolozsvár 2003, II. köt. 2005.*

9. *A templom földjeit bevetette-e kegyelmek ecclesia számára?*

10. *A templom földjeit, jövedelmét, pénzét vagy egyéb jószágát valami külső haszonra nem fordította-e kegyelmek?*

11. *A templomboz és Úr asztalához való bonumok (jók-e) megvadnak-e?*

12. *A praedikátor, mester földjeiből valaki valami barázdát nem szántott-e, vagy határkövét nem bontotta-e? [...]*

14. *Valaki mostanában templomboz valamit nem hagyott-e?*

Az összeírást tartalmazó jegyzőkönyvet mindig az egyházlátogatást végző bizottság hordozta magával. A korábbi kötethez hasonlóan ebben is többször áthúzták, javították, megjegyzésekkel, kiegészítésekkel látták el a meglévő listákat. A 18. század folyamán állandóan használták, hiszen még az 1780-as évekből is rendszeresen találunk bejegyzéseket, főleg adományokra vonatkozóan. Tartalmát tekintve többnyire tartalmazza a korábbi egyházmegyei összeírást (1695), melyet az egyházmegye legrégebbi jegyzőkönyvéből írhattak át Szokolyai István esperes gondoskodásából.

Hogy mi történhetett a korábbi jegyzőkönyvekkel – ha egyáltalán léteztek –, arra csupán egyetlen egy utalásunk van: *mint s hogy volt a tractus dolga s állapotja, arról igen keveset tudunk, mert a tractusnak minden könyvei az esperestnél, Ormányi Péternél lévén, midőn partialisba akart volna menni, az a közönséges traditio, hogy árvíz lévén, az esperest véletlen a vízbe bolyt, és a tractusnak minden addig való literáléi és könyvei, magával edgyütt elvesztenek, hol s micsoda időtályban per negligentiam nem iratott meg* – olvashatjuk az 1779. év jegyzőkönyvének bevezető soraiban.⁵ Ormányi Péterről csupán szórványos adataink vannak, de épp elégségesek, hogy pontosan eligazítsanak: patakfalvi, majd nagygalambfalvi prédikátor, 1636-ban udvarhelyszéki prosenior,⁶ majd az egyházmegye esperese; 1642-ben patakfalvi papként szerepel abban a peres ügyben, melyben vád éri, hogy törvénytelenül vitt el fát a falu erdejéből.⁷ Ezek alapján világossá válik, hogy az egyházmegye korábbi leltára – s vele együtt a jegyzőkönyvek is – 1642 és 1644 között semmisülhetett meg, hiszen a mai legkorábbi jegyzőkönyv (I/2) feljegyzései 1644-től datálódnak.

Az udvarhelyihez hasonló összeírásokat ismerünk a Küküllői és Sepsí Egyházmegye területéről is. Felmerül a kérdés: mi készítette a református egyházmegyéket ilyen gondos és aprólékos, minden részletre kiterjedő leltár készítésére? A helyes válaszhoz akkor járunk legközelebb, ha megnézzük, mikor került sor a javak összeírására. Az 1695-ben elkezdett első összeírásra az adhatott okot, hogy az 1680-as és 1690-es években a kurucmozgalom első hulláma idején Thököly csapatai a vidéken is megfordultak. Erre utalás is van a patakfalvi bonumok összeírásakor, mikor a következőt jegyzi meg: *nemzetes Ferenczi István uram collatioi mindezek, mivel a Tökölyi járásakor a tatárok elvitték az előbbieket [...]*.⁸ Az összeírás célja az egyházmegyei vagyon állapotának tisztázása a zűrzavaros idők után. Több mint bizonyos, hogy hasonló céllal készült az 1715-ös urbárium is, a nemrég véget ért kuruc szabadságharc után ismét rendezni, tisztázni kellett az egyház vagyonát. Erre utalhat a bágyi vizitáció alkalmával készült összeírás megjegyzése: *Mintbogy e fellyebb való sacramentumi eszközök közül némellyek a sok revolutiok miatt elvesztenek [...]*.⁹ A régi összeírás megújításában és felfrissítésében nagy szerepe volt Szokolyai A. István esperesnek. Tevékenysége és szorgalmas egyházszer-

⁵ UREL. Régi protokollumok I/4.

⁶ USzL. Törvénykezési jegyzőkönyvek. II/14/21.

⁷ Uo. II/19. f. 351.

⁸ UREL. Régi protokollumok. I/3. 9.

⁹ Uo. 19.

vező munkája nyomán a kuruc háború utáni időszakban rögtön hozzáálltak az egyházmegyei vagyoni összeírásához. Szokolyaira vonatkozóan Benkő József művéből vannak adataink.¹⁰ Itthoni tanulmányai után Belgiumba peregrinált, patrónusai voltak Németi János és Bethlen János erdélyi kancellár. *Az hazába visszatérve (nem tudom egybeült) viselt egy ideig udvari papságot Bethlen János erdélyi cancellarius úrnál, ki is jó patrónussa volt. Idővel lett volt nagybaczoni pap és erdővidéki esperes.*¹¹ Benkő a továbbiakban több soron keresztül méltatja Szokolyai egyházszervező és irányító tevékenységét, majd így folytatja: *Minekutánna pedig a már megöregedett Szokolyai Istvánnak jó híre messze elterjedett volna, a baczoni eklézsiából hivatala esvén, elment Udvarhelyre anno 1706-ban, [...] tétetett a környékbeli tractusnak esperesjévé.*¹² További ténykedéséről tudjuk, hogy 1711-ben ideiglenesen az udvarhelyi kollégium tanáraként működött Tőke István professzor eltávozása után.¹³ Esperesként 1716-ig maradt az egyházmegye élén.

Szokolyai esperes gondos, mindenre kiterjedő munkája azonban nem jelentett hosszú távon eredményt. Az udvarhelyszéki református eklézsiák iratanyaga már a század 40-es éveiben meglehetősen összevisszaságban, rendszerezés nélkül hevert az esperesi ládában. Ezt Vásárhelyi Péter udvarhelyi esperes 1744-es jelentéséből tudjuk: *A közelebb való visitatio alkalmatosságával kitanulván azt, hogy némely ecclesiainkban a dözma dolga periculumban volna, annak jobb rendre lebető vételére azon igyekeztem, hogy a donatiókat és commissiókat in ipsi originalibus felkeressem és kezembezt vévén excellentiatoknak s nagyságtoknak erejével ad usum antiquum reducállyam, de se egyiket, se másikat in ipsu authentia nem találtam, a donatiókat? még csak párban sem, hanem némely fejedelmi commissiókat csak. A donatiókról csak ezt találtam: A donatiók az úr Alvintzi uram kezébe mentenek.*¹⁴ Az idézett részlet alapján képet alkothatunk az esperesi ládában tárolt iratok állapotáról, tartalmáról, a hiányosságokról és meggyőződhetünk a korábbi források összegyűjtésének szinte lehetetlen voltáról.

Ilyen körülmények között rendkívül értékes forrássá válik az a két összeírás, mely jelen munka tárgyát képezi. Az egyházközségek ingó és ingatlan javainak konskripciója – mint ahogyan ezt több eklézsiánál is említik, – az egyházmegyei vizitáció alkalmával került sor. Ilyenkor az egyházközség megbízható, tekintéllyel rendelkező tagjait kikérdezve készítették el az összeírást. A jegyzőkönyvet a későbbiekben az egyházlátogatást végző bizottság magával hordozta, a benne lévő adatokat pedig évről évre ellenőrizte és a változásokat feljegyezte. Az új adományra, kegyeszerre vagy földdarabra vonatkozóan minden esetben igyekeztek hiteles információkat szerezni. Ezért mindenhol az egyházközség 7 bites embere volt az, akiknek elmondásai alapján jegyezték fel a változásokat. Tapasztalt és megbecsült emberek voltak, hiszen ők diktálták a jegyzőkönyvbe az eklézsia szántóit, kaszálóit. Mi több, jól ismerték a helyi viszonyokat is, hiszen gondosan megnevezték minden parcella összes szomszédját.¹⁵ Ugyancsak

¹⁰ Benkő József: *Filius posthumus*. Erdélyi Református Egyháztörténeti Füzetek, 14. Bevezető tanulmánnyal közzéteszi Csáki Árpád és Demeter László. Kolozsvár 2004.

¹¹ Uo. 68.

¹² Uo. 75.

¹³ Tőke István udvarhelyi professzor a kollégium diákjait érintő gyilkosság miatt kényszerült elhagyni állását.

¹⁴ Az Erdélyi Református Egyházkerület Központi Gyűjtőlevéltára. Az Erdélyi Főkonzisztórium levéltára. (A továbbiakban FőkonzLvt.) 1744/51.

¹⁵ Ezzel kapcsolatban álljon itt egy részlet 1615-ből az unitárius esperes számára az udvarhelyszéki törvényhatóságtól kiadott vizitációs instrukcióból: *3. Egy vagy két emberek szavokra semmit senkitől elfoglalni ne igyekezzenek. Az mely személyeknél afféle szentegyházhoz járó földek, rétek, erdők találtaknak, idején értékre adgya öke-*

ők tudták, mennyi pénz van az egyház tulajdonában, kihez van kiadva kamatozni, vagy éppen kik az egyház adósai. Ezek is gondosan feljegyzésre kerültek a vizitációs jegyzőkönyv lapjaira.

Az 1715-ben készült összeírás 46 település esetében sorolja fel mindazt, ami a református egyház tulajdonát, hasznát képezi, akár ideiglenesen is. A jegyzőkönyvben a falvak többnyire földrajzi elhelyezkedés szerint következnek egymás után: Udvarhelyről kiindulva először a Nagy-Homoród környéki falvakat érintik, illetve az egyházmegye déli részén található egyházközségeket. Ezt követi a Nagy-Küküllő folyása mentén lévő települések összeírása, majd a Sóvidék és az egyházmegye északnyugati határán fekvő falvak számbavétele zárja a sort. Hasonló „útvonal” figyelhető meg a vizitáció során is.

Az ismertetett conscriptiók alapján, valamint a jegyzőkönyvekben szereplő különféle zsinati határozatok nyomán a következő egyházszerkezeti beosztást állapíthatjuk meg az Udvarhelyi Református Egyházmegyében a 18. századra vonatkozóan:

1. Agyagfalva (filiája Décsfalva, Székelymagyaros, Mátsfalva)
2. Alsórákos
3. Bágy (filiája Homoródszentpál és Homoródkeményfalva, valamint Homoródszentmárton. Ez utóbbi 1777 óta anyaegyház.
4. Bögöz (filiája Ócfalva)
5. Bözöd (filiája Bözödújfalva)
6. Etéd
7. Ége (korábban Dálya filiája)
8. Farcád (filiája Hodgya, majd 1752-től önálló¹⁶)
9. Fehéregyháza
10. Felsőboldogasszonyfalva (filiája Bikafalva és Árvádfalva)
11. Felsősófalva (filiája Alsósófalva. 1760-ig a két település egy faluként szerepel Sófalva néven)
12. Héjjasfalva
13. Homoródszentlászló
14. Kányád
15. Kecset (filiája Kisfalud)
16. Kisgalambfalva (1676-tól önálló, korábban Nagygalambfalva filiája¹⁷)
17. Kissolymos
18. Kőrispatak
19. Küsmöd
20. Moha
21. Nagybún (filiája Kisbún)
22. Nagygalambfalva
23. Nagysolyomos (filiája Hidegkút¹⁸)
24. Olthévíz

gyelme, adhasák azok is igasságát birodalmoknak. Valószínűleg ugyanazokról a megbízható, *bites* emberekről van itt is szó, mint száz évvel később a 7 *bites* esetében. Egy korábban kialakult szokást látunk, amit a világi ügyeknél is nap mint nap alkalmaztak. Ld. USzL. Törvénykezési jegyzőkönyvek, II/7/4.

¹⁶ Dávid László: *A középkori Udvarhelyszék művészeti emlékei.* Bukarest 1981. 139. Nem tudni, honnan veszi az adatot erre vonatkozóan.

¹⁷ Ld. UREL. Régi protokollumok. I/2. 63.

¹⁸ Uo. 185.

25. Parajd (1669-től anyaegyház, korábban Sófalvához tartozott¹⁹)
26. Patakfalva (filiája Telekfalva)
27. Petek
28. Rugonfalva (filiája Betfalva)
29. Sándorfalva (1697-ben önállósul Patakfalvától²⁰)
30. Sárpatak
31. Siklód
32. Sükő (1673-tól önálló, korábban Farcád filiája²¹)
33. Szederjes (filiája Magyarfelek)
34. Székelydobó
35. Székelydália
36. Székelykeresztúr (filiája Csekefalva)
37. Székelymuzsna
38. Székelyszenterzsébet
39. Székelyudvarhely
40. Szolokma (1698 körül lesz anyaegyház, korábban Küsmöd filiája²²)
41. Újszékely (filiája Alsóboldogfalva és Fiafalva. Itt közös a templom az unitáriusokkal)
42. Voldorf.

Amint látható, a két conscriptio segítségével pontos jegyzékét állíthatjuk össze az egyházmegye anya- és leányegyházainak. A 18. századi egyházmegye határai nem voltak teljesen azonosak a szék közigazgatási határaitól. Az egyházközségek közül nyolc: Alsórákos, Fehéregyháza, Héjjasfalva, Moha, Nagybún, Olthévíz, Sárpatak és Voldorf vármegyei területen feküdt. Az urbarium ugyanakkor lehetőséget ad, hogy rekonstruáljuk a szegényes székelyföldi egyházközségekben gyakorlatban volt papi és mesteri fizetés összetevőit, nagyságrendjét. Minden egyes gyülekezet kötelező módon a lelkészének és tanítómesterének éves fizetést biztosított. Ezt tartalmazta a díjlevél, melyet minden részletében pontosan meghatározva rögzítettek az összeírásban. Példaként nézzük, milyen fizetést adtak a tanítónak (mesternek) az udvarhelyszéki református falvakban:

Helység neve	Iskolamesteri bér/gazda					Pénz		Megjegyzés
	Búza	Zab	Kukorica	Fa/szekér	Forint			
						Agyagfalva	1 kalongya	
Alsórákos	1 kalongya/ 6 kéve	–	–	–	–	–	+10 forint az udvarból és 10 köből búza	
Bágy	1 kalongya/ 8 kéve	1 kalongya/ 8 kéve	–	1/3	–	–	–	

¹⁹ UREL. Régi protokollumok. I/2. 36.

²⁰ Uo. 47.

²¹ Uo. 64.

²² Uo. 67.

Helység neve	Iskolamesteri bér/gazda						Megjegyzés
	Búza	Zab	Kuko- rica	Fa/ szekér	Pénz		
					Forint	Dénár	
Bögöz	1 kalongya	1 kalongya	–	–	–	–	–
Dálya	1 kalongya	1 kalongya	–	1/3	–	–	+1 sing vászon az özvegyektől
Etéd	1 kalongya/ 1/2 véka	1 kalongya/ 1 véka	–	1/3	–	–	+1 sing vászon az özvegyektől vagy 10 dénár
Farcád	1 kalongya	1 kalongya	–	–	–	–	+harangozásért 1 kenyér+1 tyúk
Felsőboldog- falva	1 kalongya	1 kalongya	–	1/3	–	–	
H. Szentmárton	1 kalongya	1 kalongya	–	–	–	–	+az udvarból 24 kalongya búza és 10 kalongya zab és 14 forint
Kecset	1 kalongya	1 kalongya	–	1	–	–	+1 sing vászon az özvegyektől
Kisgalamb- falva	5 kéve/ 30 gel.	30 gel.	–	–	–	–	+1 kenyér
Kissolymos	1 kalongya	1 kalongya	–	1/3	10	–	+10 köből búza az uraságtól
Kőrispatak	1 kalongya	1 kalongya	–	1/3	–	–	+1 kenyér a haran- gozásért
Küsmöd	1 kalongya	1 kalongya	–	1/3	–	–	+1 sing vászon, vagy 10 dénár az özvegyektől
Moha	25 kéve	25 kéve	–	1/2	–	–	+1 kenyér harango- zásért
Muzsna	1 kalongya	1 kalongya	–	1/3	–	–	
Nagygalamb- falva	1 kalongya	1 kalongya	–	1/3	–	–	
Nagysoly- mos	1 kalongya	1 kalongya	–	1/3	–	–	+1 sing vászon az özvegyektől
Patakfalva	1 kalongya	1 kalongya	–	1/3	–	–	
Petek	1 kalongya	1 kalongya	–	–	–	–	+8 kalongya búza és zab a dézsmából
Rugonfalva	1 kalongya	1 kalongya	–	1/3	–	–	+1 kenyér harango- zásért
Siklód	1 kalongya	1 kalongya	–	1/3	–	–	+ 1 sing vászon az özvegyektől
Sófalva	1 kalongya	1 kalongya	–	1/3	–	4	
Szederjes	1 véka	–	1 véka	1	–	–	+az udvartól 20 fo- rint és 6 szekér fa

Helység neve	Iskolamesteri bét/gazda					PéNZ		Megjegyzés
	Búza	Zab	Kuko- rica	Fa/ szekér	Forint			
						Szenterzsé- bet	1 kalongya/ 5 kéve	
Szentlászló	1 kalongya	1 kalongya	–	1/3	–	–	–	
Székely- keresztúr	1 kalongya/ 5 kéve	1 kalongya	–	–	10	–	+1 sing vászon az özvegyektől	

Talán nem tévedünk, ha azt állapítjuk meg, hogy az adatok feltűnően alacsony tanítói fizetést jeleznek. Erre magyarázatot az nyújthat, hogy Udvarhelyszék falvainak többsége kis lélekszámú, lakóinak anyagi körülményei is nagyon szerények.

A papi és mesteri díjlevélen kívül szintén a falunak kellett gondoskodnia a lelkész és tanító számára szántóföldről, szénafühegyről és erdőről is. Imreh István feljegyzi, hogy már a 17. században kiszakítanak a székely faluközösségek külön erdőrészt az eklézsia számára.²³ Az udvarhelyszéki összeírás is több eklézsia esetében említi a „szentegyház erdejét”, „praedikátor erdejét”, „praedikátor számára való erdőket”, „megye erdejét”. Van olyan eset is, hogy két felekezet egy erdőrészből közösen gazdálkodik: a református és unitárius eklézsia számára egy kis darab erdőt említenek Kőröspatakon és Kissolymoson. A szántóföldek és szénafüvek általában három kategóriába sorolhatók: eklézsia földje, pap földje és mester földje. Az urbarium általában külön csoportosítva sorolja fel, aszerint, hogy ki a haszonélvezője. Így említenek Agyagfalván, Nagyalambfalván, Küsmődön „pap házához járó földeket”, „templom számára való földeket”, „mester részére való földeket”. Két gyakori módja volt annak, hogy az egyház szántóföld vagy szénafü birtokába jusson: a faluközösség kiszakított egy darabot a közös földből az eklézsia számára, illetve adománytétel útján került a földdarab az egyház tulajdonába. A faluközösségtől jussolt jószágok többnyire az eklézsia vagyonát képezték, az adományozás útján elnyert földek viszont a felajánló meghagyása szerint lehettek pap, tanító számára hagyományozott szántók is. Az adományozók nevei minden esetben feljegyzésre kerültek az egyházközség jegyzőkönyvébe, ha létezett ilyen, illetve vizitációkor azt az egyházmegyei jegyző bevezette az esperesi protokollumba. Az egyház földjeinek gondozására, megmunkálására vonatkozóan az egyházközségi rendtartások szigorú előírásokat szabtak. Ennek felügyelete, betartatása az egyházfi kötelessége volt. Az egyik ilyen rendtartás a Bögözi Református Egyházközségben íródott 1752. július 30-án. A rendtartás első két pontja kimondottan az egyház vagyonának kezeléséről rendelkezik:

Lex 1. Mivelhogy az ecclanak sokszori megkívántató szükségére mindenkor valami mezsei oeconomianak kell lenni, legelőször is az eccla bites megyebírájának az eccla földjeinek megganéjoztatására, szántására, vetésére, arattatására és bétakarítására szorgalmatos gondyának kell lenni úgy, hogy midőn jó idején arra alkalmas időt lát, tartozzék annak végben vitelére a szent megyét megszállítani, melyet ha per negligentiam nem cselekednék és az eccla kárt vallana, a megyebíró tartozzék megfizetni.

²³ Imreh István: *A törvényhozó székely falu*. Bukarest 1983. 101.

Lex 2. Ha pedig valaki megyebíró parancsolattyára megye szántására, gabonájának betakarítására, vagy akármilyen egyéb dolgára jó idején ki nem menne, avagy nem is akarna, büntetessék dnr. 24.²⁴

De nemcsak földeket adományoztak, hanem templomi kegyszereket és úrasztali felszereléseket is. Igazi patrónusokról azonban nem beszélhetünk a székely falvak esetében, ez talán a vármegyei területre eső gyülekezeteknél figyelhető meg. Olthévízen Bethlen Kata egyházpártoló tevékenységét említhetjük, Alsórákoson pedig Buday Péter a patrónus, majd a kastély új tulajdonosai, a Bethlen család tagjai (Sámuel, Imre). A székelység területére eső falvakban csak elvétve találunk kiemelkedőbb nemesi családot, aki komoly adományokkal járult hozzá a református egyház fenntartásához. Az összeírásból talán Dobófalva esetében említhető meg Ugron János támogatása, majd a század második harmadában, a Homoródszentmártoni Református Egyházközség alapításakor, Ugron Pálé.

Mindezekén túl az urbárium igen-igen gazdag névanyagot tartalmaz, mely családtörténeti szempontból fontos részadatokkal szolgálhat a vidéki nemesség és kisknemesiség történetének kutatói számára. Ugyancsak fontos a nagy mennyiségű 18. századi és még korábbi földrajzi helynévanyag, melyre érdeklődést tarthatnak a helytörténettel foglalkozók, illetve a nyelvészek. Művészettörténeti szempontból jól hasznosíthatók a templomi kegyszerekről és különféle terítőkről készült leírások, felsorolások. Összességében nézve, az egyházmegye ismertett két összeírása igen hű képét adja a székelyföldi valós egyházi (református) viszonyoknak. Segítségével rekonstruálhatjuk az egyházközségek három évszázaddal ezelőtti vagyoni helyzetét, birtokainak lajstromát, vagyonkezelési intézményeit, s így nyomon követhető az udvarhelyszéki kisközségek egyházszervező és fenntartó munkája, küzdelme, a közösség összefogása papjáért, tanítójáért, templomáért.

Irodalom

I. Levéltári források

1. Udvarhelyi Református Egyházmegye Levéltára (UREL). Régi protokollumok I/2, I/3, I/4.
2. UREL. Régi iratok 11–20. 11. csomag.
3. Az Erdélyi Református Egyházkerület Központi Gyűjtőlevéltára, Kolozsvár. Az Erdélyi Főkonzisztórium Levéltára (FőkonzLvt.) 1744/51.
4. Országos Levéltár Kolozs megyei Igazgatósága, Kolozsvár. Udvarhelyszék Levéltára (USzL). Törvénykezési jegyzőkönyvek. II/7/4, II/9, II/14/21, II/19, II/42/2.
5. Országos Levéltár Hargita megyei Igazgatósága (HmOL). Anyakönyvek. Székelykeresztúri református anyakönyv (Itsz. 176).
6. HmOL. Anyakönyvek. Bögözi református anyakönyv (Itsz. 404).

II. Könyvészet

1. *A Sepsői Református Egyházmegye vizitációs jegyzőkönyvei 1728–1790*. Sajtó alá rendezte, bevezető tanulmánnyal és jegyzetekkel ellátta Kolumbán Vilmos József. Erdélyi Református Egyháztörténeti Adatok 3. Kolozsvár 2005.

²⁴ Országos Levéltár Hargita megyei Igazgatósága, Csíkszereda. Anyakönyvek. Bögözi református anyakönyv (Itsz. 404). f23r.

2. *A hunyad-zarándi református egyházközségek történeti katasztere.* Összeállította, sajtó alá rendezte, bevezető tanulmánnyal, jegyzetekkel és mutatókkal közzéteszi Buzogány Dezső–Ósz Sándor Előd. I. köt. Kolozsvár 2003. II. köt. 2005.
3. Benkő József: *Filius posthumus vagyis atya halála után született gyermek.* Sajtó alá rendezte, bevezető tanulmánnyal és jegyzetekkel ellátta Csáki Árpád és Demeter László. Erdélyi Református Egyháztörténeti Füzetek 14. Kolozsvár 2004.
4. Dávid László: *A középkori Udvarhelyszék művészeti emlékei.* Kriterion, Bukarest 1981.
5. Imreh István: *A törvényhozó székegy falu.* Kriterion, Bukarest 1983.
6. Juhász István: *A székegyföldi református egyházmegyéek.* Erdélyi Tudományos Füzetek 201. Kolozsvár 1947.
7. Pokoly József: *Az erdélyi református egyház története.* Budapest 1905.
8. Várkonyi Ágnes: *Erdélyi változások. Az Erdélyi Fejedelemség a török kiűzésének korában 1660–1711.* Budapest 1984.
9. Veszely Károly: *Erdélyi egyháztörténelmi adatok.* I. Kolozsvár 1860.

Recensements et inventaires de Udvarhely aux XVII–XVIIIème siècle

Les proces-verbaux du diocèse Udvarhely ont conservé les inventaires et les conscriptions matérielles des paroisses. Dans l'archive du décanat nous avons deux proces-verbaux aux XVIIème et XVIIIème siècles; chacun des volumes avec les descriptions minutieuses et détaillées de chaque paroisse. L'utilisation de ces descriptions nous a donné la possibilité d'établir exactement la liste des paroisses du diocèse Udvarhely à la fin du siècle XVII. Nous avons aussi la chance de déterminer exactement la rémunération des pasteurs et des maîtres dans chaque paroisse. Les donations et les noms des donateurs étaient trop enregistrés par le notaire de diocèse, ainsi nous pouvons résumer l'histoire ecclésiastique de cette région.